

Рецензент:

Жуковський В. – доктор педагогічних наук, професор

Руснак І. – доктор педагогічних наук, професор

Тараторкіна Юлія – аспірантка кафедри психології і педагогіки Національного університету «Острозька академія», e-mail: yu.taratorkina@gmail.com

Taratorkina Yuliia – postgraduate student of the department of psychology and pedagogics of the National University of Ostroh Academy, e-mail: yu.taratorkina@gmail.com

Цитуйте цю статтю як:

Тараторкіна Ю. Освітня програма оператора АЕС Чехії «CEZ» як складова неформальної екологічної освіти. *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 23. С. 161–166.

Cite this article as:

Taratorkina Yu. Educational Program of Czech Nuclear Operator CEZ Group as a Part of Non-Formal Environmental Education. *Pedagogical Discourse*. 2017. Issue 23. pp. 161–166.

УДК [37.015:2-725](477) (09) «18»

ТЕТЯНА ТВЕРДОХЛІБ,

кандидат педагогічних наук

(Україна, Харків, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди)

TETIANA TVERDOKHLIB,

candidate of pedagogical sciences

(Ukraine, Kharkiv, H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University)

orcid.org/0000-0001-5261-0394

**Питання розвитку педагогічної освіти в духовних академіях у спадщині викладачів
навчальних закладів Православної Церкви
(початок ХІХ – 60-ті роки ХІХ століття)**

**Issues of Development of Pedagogical Education in Ecclesiastical Academies in the Heritage
of Teachers of Educational Institutions of the Orthodox Church
(Beginning of the 19th – 60s of the 19th Century)**

У статті на основі аналізу першоджерел та історико-педагогічної літератури розглянуто висвітлення питання розвитку педагогічної освіти у вітчизняній вищій духовній школі у доробку викладачів навчальних закладів Православної Церкви на початку ХІХ – у 60-тих роках ХІХ століття. Проаналізовано ідеї щодо викладання педагогіки у духовних академіях, які представлені у проектах ректорів Київської духовної академії єпископа Чигиринського Інокентія (Борисова) і архімандрита Димитрія (Муретова). Розкрито думки інших викладачів, які стосувались викладання в академіях не тільки педагогіки, а і педагогічно орієнтованих дисциплін. Ці ідеї представлені на шпальтах вітчизняної духовної періодики. Зроблено висновок, що вони, в основному, стосувались змін у змісті, формах, методах, організації навчання пастирського богослов'я, гомілетики і педагогіки.

Ключові слова: викладач, духовна академія, гомілетика, пастирська педагогіка, пастирське богослов'я, педагогічна освіта.

The coverage of issues of the development of pedagogical education in the domestic higher ecclesiastical school in the works of teachers of educational institutions of the Orthodox Church at the beginning of the nineteenth century - in the 60's of the nineteenth century has been considered. Pedagogical education in the study has been determined as a system of training pedagogical and scientific and pedagogical staff for educational institutions of all types and as a professional training of future priests for the religious and moral upbringing of the flock.

It has been found that published works of teachers of ecclesiastical educational institutions in the first half of the nineteenth century were rarity. They were characterized by thematic scantiness and did not cover the problems of pedagogical education. The ideas on teaching pedagogy in the ecclesiastical academies, presented in unpublished projects of the rectors of the Kiev Theological Academy, Bishop Inokentii Chyhyrskyi (Borysov) and Archimandrite Dymytrii (Muretov), have been analyzed. It has been proved that Bishop Inokentii only outlined the main shortcomings of higher theological education, which required correction, and expressed some general considerations about the ways of its reformation, the need to study pedagogy in particular. It has been determined that in comparison with his project, the project of Archimandrite Dymytrii differed in greater detail, completeness and practical orientation. It provided for specific ideas on the organizational aspect of introducing pedagogy into curriculum, and determined its content (theory of education, general and special parts of the «science of teaching», the latter covered the specifics of teaching at all levels of the system of ecclesiastical education). Particularly Archimandrite

Dymytrii dwelt on the issue of conducting pedagogical practice, and drew attention to the teaching and methodological support for the study of a new subject.

Basing on the analysis of primary sources and historical and pedagogical literature, the opinions of other teachers of the Kyiv, Kazan, Moscow and St. Petersburg theological academies have been revealed. Their views related to teaching in academies not only pedagogy, but also pedagogically oriented disciplines. Thoughts of teachers were presented on the pages of the national ecclesiastical periodicals in the 1860's. It has been concluded that these ideas mainly concerned changes in the content, forms, methods, organization of the teaching of pastoral theology, homiletics and pedagogy.

Key words: *teacher, ecclesiastical academy, homiletics, pastoral pedagogy, pastoral theology, pedagogical education*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Духовна школа була і залишається однією з найбільш складних галузей української освітньої системи. У той же час вона в усіх аспектах своєї діяльності (навчальній, науковій, виховній, експертно-консультаційній, церковно-практичній) є надзвичайно важливою для життя Церкви, суспільства, науки, держави і культури.

Одним з невід'ємних, але дуже складних завдань духовної школи є педагогічна підготовка її випускників. Саме на них покладається викладання богословських дисциплін у вищій і середній духовних школах, на богословських кафедрах вищів іншого профілю, навчання релігієзнавчих предметів у середніх загальноосвітніх навчальних закладах, релігійно-моральне виховання пастви. Сучасна духовна школа, намагаючись забезпечити всі ці напрями кваліфікованими кадрами, компетентними, методично грамотними і готовими до творчого пошуку, опинилася перед численними проблемами концептуального, методичного та організаційного характеру. Але, як покаже аналіз досліджень історичного шляху вітчизняної духовної школи, деякі з цих проблем були сформульовані і обговорені викладачами навчальних закладів Православної Церкви вже на початку XIX – у 60-тих роках XIX століття. Незважаючи на суспільно-політичні зміни, бурхливий розвиток науки, удосконалення методичної складової педагогіки, окремі думки науковців щодо розвитку педагогічної освіти у духовних академіях можуть бути корисними для сучасних діячів на ниві духовного просвітництва.

Аналіз досліджень і публікацій... Доробку викладачів навчальних закладів Православної Церкви XIX – початку XX століття присвячено ґрунтовні праці М. Євтуха, С. Головащенко, Л. Пастушенко, М. Прищака, М.Ткачук та інших дослідників. Вивчення педагогіки у різні історичні періоди існування Київської духовної академії (КДА) розробляли С. Кузьміна, Т. Тхоржевська, В. Фазан та інші науковці. Пастирське богослов'я в ретроспективі досліджували архім. Інокентій (Пустинський), М. Маккавейський, В. Певницький М. Глибоковський, Г. Флоровський та Н. Сухова. Історичний розвиток гомілетики як навчального предмету і науки вивчали М. Гроссу, В. Певницький, М. Петров. Аналіз стану наукової розробки проблеми дає підстави стверджувати, що питання розвитку педагогічної освіти в духовних академіях у спадщині викладачів навчальних закладів Православної Церкви (початок XIX – 60-ті роки XIX століття) є недостатньо дослідженим.

Формулювання цілей статті... визначити і розкрити ідеї щодо розвитку педагогічної освіти у вітчизняних духовних академіях, які представлені у доробку викладачів навчальних закладів Православної Церкви на початку XIX – у 60-тих роках XIX століття.

Виклад основного матеріалу... Дефініція «педагогічна освіта», на думку сучасних науковців, має декілька значень. У вузькому розумінні це поняття означає систему підготовки спеціалістів дошкільної, початкової та середньої освіти, у широкому – це система підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів для навчальних закладів усіх типів, включаючи професійно-технічні, середні спеціальні й вищі. У загальному значенні педагогічна освіта – це професійна підготовка всіх осіб, причетних до навчання і виховання дітей, молоді та дорослих [8, с. 49]. Такі її тлумачення дозволили нам віднести до педагогічної освіти ідеї щодо розвитку педагогіки, пастирського богослов'я і гомілетики (церковного красномовства). Останні дві дисципліни забезпечують підготовку майбутніх священиків до релігійно-морального виховання пастви.

У першій половині XIX століття питання розвитку педагогічної освіти не розглядались у друкованих дослідженнях вітчизняних богословів. Окремо видані наукові праці викладачів духовної школи та інших богословів були рідкістю. В основному, друкувались «слова», проповіді, підручники, переклади творів зарубіжних теологів і деякі роботи богословського спрямування. Не розвиненою була у цей час і духовна періодика, яка обмежувалась журналами «Воскресное чтение», «Сионский вестник», «Христианское чтение», де також переважали праці гомілетичного і богословського характеру.

Хоча у науковій духовній літературі першої половини XIX століття не відбито ідей щодо розвитку педагогічної освіти у духовних навчальних закладах, все ж педагоги духовної школи означеним питанням переймалися. Саме у цей період були розроблені проекти викладання педагогіки у духовних академіях. Так, єпископ Чигиринський і ректор КДА Інокентій (Борисов) в

1837-1839 рр. вважав за необхідне включити до навчальних планів духовних академій богословську педагогіку. Преосвященний Інокентій вбачав однією з головних проблем академій відсутність «педагогічного класу». Цей недолік значно ускладнював викладацьку діяльність випускників, а середню школу – як духовну, так і світську – прирікав на непрофесіоналізм наставників або законоучителів.

Єпископ Інокентій пропонував певну програму організації навчання педагогіки в академіях: 1) ця наука повинна вводитися в навчальні плани останнього року, коли завершувалося навчання; 2) їй необхідно мати не теоретичний, а переважно практичний характер, тобто передбачались «зразкові вправи» студентів в складанні і читанні лекцій з різних предметів; 3) викладачам академій слід оперативнo «розбирати» ці вправи, використовуючи свій педагогічний досвід, який, в свою чергу, необхідно обговорювати і узагальнювати силами корпорацій. При цьому для світських наук, які викладаються в духовних школах, повинні бути складені особливі програми з урахуванням «їхньої мети» і богословського контексту всього навчального плану, і особливі методики – «інструкції», відповідні специфіці духовної освіти [7, с. 74-75].

Викладання в самих академіях преосвященний Інокентій вважав справою, що вимагає спеціальної методичної системи і особливої підготовки. Для розробки такої системи ректор вищого духовного навчального закладу вважав за необхідне глибоко осмислити «сутність і призначення» духовних академій і специфіку богословських наук, аналітично розглянути кожний елемент навчального процесу і весь досвід академічних корпорацій. Він визначив два способи підготовки викладачів для вищої богословської школи: брати в академії кращих викладачів із семінарій або практично ознайомлювати кандидатів на викладацькі місця в академіях з досвідом корпорацій. Преосвященний Інокентій зупинився на другому. Для цього необхідний штат молодих фахівців (стажерів, асистентів), які б протягом декількох років, допомагаючи старшим викладачам, могли б набиратися досвіду, опановувати методику викладання і поглиблено займатися тією чи іншою науковою темою. Останнє збагачувало б богословську науку спеціальними дослідженнями, а також поглиблювало б навчальні курси і сприяло розробці науково-богословських методів [7, с. 75-76].

Як бачимо, єпископ Інокентій лише окреслив основні недоліки, що вимагають виправлення, і висловив деякі загальні міркування про шляхи реформування вищої богословської освіти. Проте його ідеї так і не були впроваджені у життя.

Наступна пропозиція стосовно введення викладання педагогіки у вищому духовному навчальному закладі м. Києва була висловлена митрополитом Філаретом після його ревізії академії у 1843-1845 рр. У відповідь на вимогу перевіряючого архімандрит і ректор КДА Димитрій (Муретов) запропонував конкретні ідеї щодо організаційного аспекту введення до навчального курсу нової дисципліни: «що стосується викладання студентам вищого відділу основ педагогії, то час для цього можна запозичити від грецької мови, для якої і у вищому, і у нижчому відділенні залишається дві години на тиждень... Викладання педагогіки можна доручити кому-небудь з наявних наставників, а план для її викладання зазначений у короткій програмі, яка додається» [1, с. 220]

У розробленій ректором навчальній програмі зазначалось, що «поняття про виховання взагалі» включає два напрями, які є нероздільними, але мають розглядатись окремо. Перший він називає вихованням у найвужчому розумінні, друге – навчанням, і в академічному курсі педагогіки виокремлює два відповідних розділи.

Вивчаючи «науку виховання», академістам необхідно ознайомитись із інформацією про призначення вихованця і природні та благодатні засоби досягнення цього; про вихователя, його обов'язки, розумові та моральні якості; про засоби, якими має володіти вихователь для досягнення своєї мети. Студентам також слід засвоїти загальні правила стосовно прищеплення моральних норм вихованцям, попередження девіацій і виправлення недоліків дитячої поведінки. Ще академісти повинні були розглянути особливі правила, які стосувались формування тіла (фізичне виховання) і розвитку душі. Останні передбачали вдосконалення розумових і моральних сил, волі і почуттів особистості так, як вимагає гідність істоти моральної, звання християнина, особливе призначення духовного вихованця. Ними також визначались засоби для збереження благонравія дітей, для попередження і подолання недоліків поведінки. Вказівки щодо фізичного виховання, на думку ректора академії, варто запозичити з медичних настанов із пристосуванням їх до побуту духовенства і влаштування духовних шкіл.

Починаючи розділ, присвячений «науці навчання», архімандрит Димитрій зазначав: «Навчання чого-небудь – це повідомлення (усне) відомостей, які стосуються одного відомого предмета по попередньо розробленому плану, або у формі науки. Той, хто повідомляє відомості іншому називається викладачем, наставником; той, хто приймає відомості, – учнем. Обов'язки викладача і учня і образ занять того та іншого можна розглядати або взагалі, без пристосування до якої-небудь науки, або окремо – в пристосуванні до певних наук. Звідси наука навчання розділяється на дві частини – загальну і особливу» [1, с. 221]. У загальній частині визначались обов'язки викладача і

вимоги до його розумових, моральних і фізичних якостей; форми, порядок і «дух» навчання; «образ і порядок занять», щоб навчання було найбільш результативним; обов'язки учнів.

Автор навчальної програми з педагогіки у особливій частині пропонував висвітлити специфіку навчання на усіх ланках системи духовної освіти, яка включала початкове навчання у батьківському домі, підготовче навчання в училищах, семінарське навчання і вищу академічну освіту. Ознайомившись із першою ланкою, студент мав засвоїти методи навчання читання і чистописання. У програмі визначалась необхідність вивчення академістами мети, змісту, форм, методів, правил викладання різних предметів на усіх етапах духовної освіти.

Вивчення педагогіки не вичерпувалось опануванням теорії, архімандрит Димитрій наполягав на необхідності практики. Він визначав, що «практичні справи учнів по цьому предмету будуть полягати у складанні і проведенні уроків, в короткому проголошенні невеликих трактатів у формі підручників, в усному поясненні готових підручників» [1, с. 224].

Ректор академії не обмежився висвітленням змісту навчання педагогіки у вищому духовному навчальному закладі, він також звернув увагу на навчально-методичне забезпечення вивчення нового предмета. Посібники А. Ободовського «Руководство к дидактике или науке преподавания составленное по Ниемеюеру» (1837 р.), архімандрита Євсевія (Орлінського) «О воспитании детей в духе христианского благочестия» (1844), роботи лікаря К. Грума «Руководство к воспитанию, образованию и сохранению здоровья детей» у трьох томах (1843-1845), на думку архімандрита, були придатні для використання в академії.

Таким чином, у порівнянні з проектом єпископа Інокентія (Борисова), проект архімандрита Димитрія (Муретова) відрізняється більшою деталізацією, завершеністю і практичною орієнтацією. На жаль, він не був реалізований і його ідеї залишились на теоретичному рівні. В. Аскоченський у своїй роботі «История Киевской духовной Академии по преобразовании ее в 1819 г.», яка побачила світ у 1863 році, стверджував, що у навчальному закладі «клас же педагогії до цього часу залишається не введеним» [1, с. 227].

У результаті лібералізації усього суспільно-політичного режиму у кінці 50-х – на початку 60-х років XIX століття створювались нові періодичні видання, активно розвивались гуманітарні науки, зокрема педагогіка. На цьому фоні з'явилися нові духовні журнали, розширилось коло тем, які висвітлювались на їхніх шпальтах. Уперше автори публікацій у вітчизняних духовних періодичних виданнях звернулися до питання розвитку педагогічної освіти. Слід зазначити, що у своїх розвідках вони розглядали лише педагогічну освіту у духовній школі, педагогічна підготовка у світських навчальних закладах залишилась поза їхньою увагою.

У 60-х роках XIX століття проблема розвитку педагогічної освіти у вітчизняній вищій духовній школі розглядалась лише в поодиноких статтях, з-поміж яких варто відзначити працю «Заметка о преподавании педагогике в духовных академиях» (1866) професора Санкт-Петербурзької духовної академії В. Карпова. У своїй публікації науковець доводить, що окрім релігійно-морального підґрунтя, педагогіка має ґрунтуватись на досягненнях психологічної науки. Психологія є суб'єктивним, внутрішнім підґрунтям педагогіки, яке дозволяє уважно прислухатися до вимог людської душі, як до звуків соковенної арфи, і за основними законами природи людини, за «правильним камертоном цієї істоти налаштовувати сили» і здібності вихованців. Він зазначав, що «психологія з іншими, похідними від неї науками, викладається на академічній кафедрі з такою докладністю, що легко дозволяє використовувати свої положення в педагогічній дії або у практичному вихованні дітей» [2, с. 107]. Уся користь від вивчення педагогіки, за В. Карповим, буде досягнута лише в тому випадку, якщо педагогіка і психологія будуть викладатися разом, тобто за однією програмою і однією і тією ж особою. Об'єднання цих двох навчальних дисциплін також буде сприяти інтеграції і встановленню міжпредметних зв'язків педагогіки з іншими дисциплінами навчального курсу: «у психічній феноменології отримує вона основу для правильного виховання духовних здібностей дитини; у психічній фізіології побачить опору і керівництво для нормального розвитку дитячого організму; в психічній пневматології знайде способи успішного впливу для укріплення духовного життя вихованця; в логіці відкриє підстави для розвитку його пізнавальної діяльності та дізнається про різні методи його розвитку; в етиці зустрінеться з основами, які необхідні для формування моральності дитини; а в естетиці, вивчивши природу серця, полегшить для себе можливість виховувати і ушляхетнювати його чуттєвість» [2, с. 108].

Перспектива уведення нового статуту духовних академії стимулювала педагогів до висловлення власних ідей щодо улаштування цих навчальних закладів. З'явилися статті, у яких представлено спільні думки науково-педагогічних колективів Київської, Санкт-Петербурзької, Московської і Казанської духовних академії стосовно необхідних змін у вищій духовній школі. Викладачі Київської духовної академії не виявили одностайності і пропонували різні варіанти організації і змістовного наповнення навчання в академіях. Деякі педагоги виступали за збереження «порядків тих, що існують зараз», інші – за обов'язкове вивчення студентами усіх

предметів академічної програми. Але більшість викладачів наполягали на потребі поділу навчальних дисциплін на загальнообов'язкові і за вибором. Останні мали бути об'єднані у два «відділення» і для студента визнавались «обов'язковими для вивчення предмети тільки одного відділу за вибором» [3, с. 462-463]. Педагоги разом з іншими проблемами розглядали також питання реформування педагогічної освіти. Для нашого дослідження є важливим те, що викладачі Київської духовної академії наголошували на необхідності вивчення педагогіки і відносили її до загальнообов'язкових дисциплін. Церковне красномовство (гомілетика) пропонувалось читати лише для студентів одного відділення, а пастирське богослов'я, на їхню думку, слід було вилучити з навчального курсу.

Усі педагоги Київської духовної академії погоджувались з тим, що після завершення навчання в академії претенденти на викладацькі посади у ній мають отримати спеціальну підготовку. Передбачалось, що кожному майбутньому викладачеві на базі цього навчального закладу необхідно буде «протягом року готуватись до викладання, ...і до кінця року він повинен представити програму науки і прочитати дві пробні лекції» [3, с. 464-465].

Викладачі Казанської духовної академії у своїй спільній роботі, як і їхні колеги з Києва, також наполягали на необхідності вивчення педагогіки і відміні викладання пастирського богослов'я у вищій духовній школі. Останню ідею вони аргументували тим, що зміст цієї навчальної дисципліни, «запозичений з декількох богословських наук, зручно і повною мірою може бути розглянутий саме в цих науках без призначення для викладання науки пастирського богослов'я окремого наставника. Більш природно і з більшою користю можна викласти студентам предмети пастирського богослов'я або у моральному богослов'ї, або в педагогіці, як окремих розділ, який називається пастирська педагогіка» [6, с. 627]. Педагоги Казанської духовної академії рекомендували гомілетика об'єднати з патристикою у межах курсу «Історія церковної словесності».

Найбільш категоричними щодо вивчення гомілетики у вищій духовній школі були викладачі Санкт-Петербурзької і Московської духовних академії. У їхній спільній статті пропонувалось виключити церковне красномовство з академічного курсу навчання. Вони, підтримуючи викладачів з інших вищих духовних навчальних закладів Російської імперії, також вважали необхідним викладання педагогіки і наполягали на вилученні з навчального курсу академії пастирського богослов'я. У публікації зазначалось, що «пастирське ж богослов'я і гомілетика через відсутність у них самостійного теоретичного змісту повинні мати виключно практичний характер і можуть бути замінені практичним курсом педагогіки, який називається пастирською педагогікою» [4, с. 275]. Кафедру педагогіки викладачі Санкт-Петербурзької і Московської духовних академії відносили до філософських кафедр, передбачалось викладання на ній загальної і пастирської педагогіки.

Висновки... Таким чином, питання розвитку педагогічної освіти у духовних академіях, представлено у неопублікованих проектах ректорів КДА (перша половина XIX століття) і у статтях вітчизняної духовної періодики (60-ті роки XIX століття). Ідеї викладачів навчальних закладів Православної Церкви переважно стосувались змін у змісті, формах, методах, організації навчання пастирського богослов'я, гомілетики і педагогіки. Зокрема, вони висловлювали думки стосовно необхідності вивчення педагогіки як загальнообов'язкової дисципліни, об'єднання педагогіки і психології у межах одного навчального предмету, відміни вивчення пастирського богослов'я, викладання поряд із загальною педагогікою пастирської педагогіки та ін.

Перспективи подальших досліджень полягають у висвітленні і систематизації ідей церковних діячів щодо розвитку педагогічної освіти у духовній школі (70-ті рр. – перша половина 80-тих рр. XIX ст.).

Список використаних джерел і літератури / References:

1. Аскоченский В. История Киевской духовной Академии по преобразовании ее в 1819 г. Спб., 1863. 282 с. / Askochenskiy V. Istorija Kievskoj duhovnoj Akademii po preobrazovanii ee v 1819 g. Askochenskiy V. (*The History of the Kiev Theological Academy on its Transformation in 1819*), Sankt-Peterburg, 1863. 282 p. [in Russian].

2. Карпов. В. Заметка о преподавании педагогике в духовных академиях. *Христианское чтение*. 1866. Ч. 2. С. 102-109. / Karpov. V. Zametka o prepodavanii pedagogiki v duhovnyh akademijah (*The Paragraph on Teaching Pedagogy in Ecclesiastical Academies*) *Hristianskoe chtenie*, 1866, Part 2, pp. 102–109. [in Russian].

3. Мнение Киевской духовной академии относительно преобразования академий. *Христианское чтение*. 1867. Ч. 2. С. 460-470. / Mnenie Kievskoj duhovnoj akademii otnositel'no preobrazovanija akademij (*The Opinion of Kyiv Theological Academy about Transformation of Academies*) *Hristianskoe chtenie*, 1867, Part 2, pp. 460–470. [in Russian].

4. Мнения Санкт-Петербургской и Московской духовных академий относительно преобразования академий. *Христианское чтение*. 1867. Ч. 2. С. 273-277. / Mnenija Sankt-Peterburgskoj i Moskovskoj duhovnyh akademij otnositel'no preobrazovanija (*The Opinions of St. Petersburg and Moscow Theological Academies about Transformation of Academies*) *Hristianskoe chtenie*, 1867, Part 2, pp. 273–277. [in Russian].

5. Невмержицька О. Реалізація аксіологічних ідей у вітчизняному освітньому просторі першої половини XIX ст. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького ДПУ імені Івана Франка. Серія «Педагогіка»*. 2017. Вип. 5/37. С.109-117. URL : <http://lssp.ddpu.drohobych.net/article/view/102616/100874> /

Nevmerzhytska Olena. Realizaciya aksiolohichnykh idei u vitchyznianomu osvithomu prostori pershoi polovyny XIX st. (The Realization of Axiological Ideas in Domestic Educational Sector in the First Half of the 19th Century) *Liudynoznavchi studiyi: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho DPU imeni Ivana Franka. Seriya «Pedagoghika»*, 2017, Vol. 5/37, – pp. 109–117. – URL : <http://lssp.ddpu.drohobych.net/article/view/102616/100874>. [in Ukrainian].

6. Соображения конференции Казанской духовной академии о преобразовании духовных академий. *Христианское чтение*. 1867. Ч. 2. С. 610-648. / Soobrazheniya konferencii Kazanskoj duhovnoj akademii o preobrazovanii duhovnyh akademij. (*Considerations of the Conference of Kazan Theological Academy about Transformation of Ecclesiastical Academies*) *Hristianskoe chtenie*, 1867, Part 2, pp. 610– 648. [in Russian].

7. Сухова Н.Ю. К вопросу о педагогической подготовке выпускников высшей духовной школы в контексте реформ XVIII-XX вв. *Вестник ПСТГУ IV: Педагогика. Психология*. 2007. № 3. С. 70–91. / Suhova N.Ju. K voprosu o pedagogicheskoy podgotovke vyusknikov vysshej duhovnoj shkoly v kontekste reform XVIII-XX vv. (*On the Issue of Pedagogical Training of Graduates of Higher Ecclesiastical School in the Context of Reforms in the 18th – 20th Centuries*), *Vestnik PSTGU IV: Pedagogika. Psihologija*. 2007, № 3, pp. 70–91. [in Russian].

8. Твердохліб Т. С. Педагогічна освіта як наукова дефініція / Матеріали V міжнародної науково-практичної конференції «Суспільні науки: невирішені питання» (22 квітня 2017 р. Краматорськ). Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛІТД», 2017. С. 47-49. URL : https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u213/suspilni_nauki_nevirisheni_pitannya.pdf / Tverdokhlib T. S. Pedagoghichna osvita yak naukova definiciya / T. S. Tverdokhlib (*Pedagogical Education as a Scientific Definition*) *Materialy V mizhnarodnoyi nauково-praktychnoyi konferenciyi «Suspilni nauky: nevyrisheni pytannya»* (22 kvitnia 2017 r. Kramatorsk), Vinnytsia, 2017, pp. 47-49. – URL : https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u213/suspilni_nauki_nevirisheni_pitannya.pdf. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: «20» жовтня 2017 р.

Стаття прийнята до друку: «15» листопада 2017 р.

Рецензенти:

Рогова Т. – доктор педагогічних наук, професор

Поліщук О. – доктор філософських наук, доцент

Твердохліб Тетяна – докторант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, кандидат педагогічних наук, e-mail: tst.khnpu@gmail.com

Tverdokhlib Tetiana – doctoral student of the department of general pedagogy and pedagogy of higher school of H.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, candidate of pedagogical sciences, e-mail: tst.khnpu@gmail.com

Цитуйте цю статтю як:

Твердохліб Т. Питання розвитку педагогічної освіти в духовних академіях у спадщині викладачів навчальних закладів Православної Церкви (початок XIX – 60-ті роки XIX століття). *Педагогічний дискурс*. 2017. Вип. 23. С. 166–171.

Cite this article as:

Tverdokhlib T. Issues of Development of Pedagogical Education in Ecclesiastical Academies in the Heritage of Teachers of Educational Institutions of the Orthodox Church (Beginning of the 19th – 60s of the 19th Century). *Pedagogical Discourse*. 2017. Issue 23. pp. 166–171.

УДК 378:502/504

ОКСАНА ТУЛЬСЬКА,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Україна, Хмельницький, Хмельницький національний університет)

OKSANA TULSKA,

candidate of pedagogical sciences, associate professor

(Ukraine, Khmelnytskyi, Khmelnytskyi National University)

orcid.org/0000-0002-7160-3517

**Формування особистісних якостей екологів як передумова ефективності
їх професійної діяльності**

**Formation of Personal Qualities of Ecologists as a Precondition for the Effectiveness
of Their Professional Activity**

У статті здійснено аналіз терміну «особистісні якості фахівця» та розкрито специфіку даного поняття щодо майбутнього еколога. Обґрунтовано актуальність формування особистісних якостей фахівця-еколога, які пов'язані зі специфікою його професійної діяльності й екологічним, економічним та політичним станом, що склалися нині в нашій країні. В такій ситуації сучасна освіта повинна бути спрямована на розвиток особистості людини, розкриття її можливостей, талантів, становлення самосвідомості, самореалізації. Основним результатом